

บทที่ ๔

อิทธิพลของวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค้อหล่อที่มีต่อสังคมของชาวอีสาน

บทนี้ เป็นการศึกษาอิทธิพลของวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค้อหล่อที่มีต่อสังคมของชาวอีสานมีประเด็นที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ ได้แก่ อิทธิพลด้านตัวบุคคล ด้านจารีตประเพณีความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ด้านการปกครองด้านหลักเศรษฐกิจและการครองชีพมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ อิทธิพลด้านตัวบุคคล

วรรณกรรมมิใช่เป็นแต่เพียงสื่ออย่างเดียวยากสิ่งที่แฝงลึกลงไปในช่วงไพบรหว่างตัวอักษรยังสะท้อนให้เห็นถึงความตื่นลึกลึกหนาท่างภูมิปัญญาของผู้เขียนและลึกลงไปในภูมิปัญญานั้นก็คือความจริงใจที่ผู้เขียนสะท้อนต่อตัวเองและต่อผู้อ่านวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์^๑ ชาติที่เจริญแล้วทุกชาติจะต้องมีวรรณกรรมเป็นของตัวเองและวรรณกรรมจะมีมากหรือน้อยดีหรือเลวก็แล้วแต่ความเจริญองกามแห่งจิตใจของชนในชาตินั้นๆวรรณกรรมเป็นเครื่องชี้ให้รู้ว่าชาติใดมีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงแค่ไหนและยุคใดมีความเจริญสูงสุดยุคใดมีความเสื่อมทรามลงเพราะฉะนั้นวรรณกรรมแต่ละชาติจึงเป็นเครื่องชี้วัดได้ว่ายุคใดจิตใจของประชาชนในชาติมีความเจริญหรือเสื่อมอย่างไร^๒

นิทานพื้นบ้านอีสานมีสิ่งซ่อนเร้นในเรื่องราวของนิทานที่ให้คิดเตือนใจโดยเฉพาะนิทานที่แฝงเร้นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนานิทานหลายเรื่องจะปรากฏแง่คิดในการเป็นบุคคลที่พึงประสงค์ของสังคมเช่นอุปนิสัยของตัวเอกในเรื่องจะสะท้อนแบบอย่างการดำเนินชีวิตตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา^๓ ปลุกฝังให้เกิดการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคมนิทานพื้นบ้านอีสานประกอบด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาปรากฏในลักษณะวรรณกรรมชาดกเช่นพระเวสสันดรชาดกที่ตัวเอกของเรื่องเป็นผู้เสียสละอย่างยิ่งยวดความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อชาวอีสาน โดยเฉพาะคติความเชื่อในเรื่องของบุญกรรมเป็นเรื่องที่ยึดถือกันมาก^๔

^๑ สัมภาษณ์พระครูวิโรจกิจพิทักษ์, เจ้าคณะอำเภอรัตนวาปี จังหวัดบึงกาฬ, วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗.

^๒ บุญสนอง บุญโยธาน, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๔.

^๓ สัมภาษณ์พระเทพนม ทีปธมโม, เลขานุการเจ้าคณะอำเภอรัตนวาปี จังหวัดบึงกาฬ, วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗.

^๔ ธวัชบุญโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕) หน้า ๑๕๖.

ในวรรณกรรมอีสานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวค้อหล่อได้นำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาสอดแทรก เพื่อให้บุคคลได้นำไปประพฤติปฏิบัติเนื่องจากชาวอีสานนับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานาน โดยได้นำเอาคติธรรมความเชื่อไปใช้ในการดำเนินชีวิตของบุคคลเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังนั้น หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงเป็นหลักยึดในการประพฤติปฏิบัติหรือที่เรียกว่าคุณธรรม ซึ่งหลักธรรมที่มาจากในพระพุทธศาสนาและปรากฏอยู่วรรณกรรมอีสานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวค้อหล่อที่ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงคือ หลักมงคลสูตร ตามหลักพระพุทธศาสนาที่หมายถึง ธรรม เมื่อบุคคลได้ปฏิบัติตามแล้วก็จะได้ ที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญ^๕ หรือ มงคลสูตรมี ๓๘ ประการมีดังนี้

๑) “อเสวนา จ พาลานํ”	ไม่คบคนพาล
๒) “ปณฺธิตานญฺจเสวนา”	คบบัณฑิต
๓) “บุชา จ ปุชนียานํ”	บูชาคนที่ควรบูชา
๔) “ปฏฺริฐุเทสวาโส”	อยู่ในปฏฺริฐุเทส, อยู่ในถิ่นมีสิ่งแวดล้อมดี
๕) “บุพฺเพ จ กตปญฺญตา”	ได้ทำความดีให้พร้อมไว้ก่อน
๖) “อตฺตสมฺมาปณฺธิ”	ตั้งตนไว้ชอบ
๗) “พาหุสจฺจญฺจ”	เล่าเรียนศึกษามาก
๘) “สิปฺปญฺจ”	มีศิลปวิทยา, ชำนาญในวิชาชีพของตน
๙) “วินโย จ สฺสลิขิตฺ”	มีระเบียบวินัย, ได้ฝึกอบรมตนไว้ดี
๑๐) “สุภาสิตา จ ยา วาจา”	วาจาสุภาสิต, รู้จักใช้วาจาพูดให้เป็นผลดี
๑๑) “มาตาปิตุญฺญฐานํ”	บำรุงมารดาบิดา
๑๒) “ปุตฺตสงคฺห”	สงเคราะห์บุตร
๑๓) “ธารสงคฺห”	สงเคราะห์ภรรยา
๑๔) “อนากุลา จ กมฺมฺนตา”	ไม่เกียจคร้านในการทำงาน
๑๕) “ทานญฺจ”	รู้จักให้เผื่อแผ่แบ่งปัน
๑๖) “ธมฺมจริยา จ”	ประพฤติธรรม, ดำรงอยู่ในศีลธรรม
๑๗) “ญฺาตกานญฺจสงคฺโห”	สงเคราะห์ญาติ
๑๘) “อนวชฺชานิ กมฺมานิ”	การทำงานที่ไม่มีโทษ
๑๙) “อารตี วิรตี ปาปา”	เว้นจากความชั่ว
๒๐) “มชฺชปานา จ สลฺยโม”	เว้นจากการดื่มน้ำเมา
๒๑) “อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ”	ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า๑๗๘.

๒๒) “คารโว จ”	ความเคารพ
๒๓) “นิวาโต จ”	ความสุภาพอ่อนน้อม, ถ่อมตน
๒๔) “สนตุฏฐิ จ”	ความสันโดษ,
๒๕) “กตญยตา”	มีความกตัญญู
๒๖) “กาเลน ธมมสสนํ”	ฟังธรรมตามกาล
๒๗) “ขนตี จ”	มีความอดทน
๒๘) “โสวจสสตา”	เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย
๒๙) “สมณานนจทสสนํ”	พบเห็นสมณะ, เยี่ยมเยือนเข้าหาท่านผู้สงฆ์
๓๐) “กาเลน ธมมสากัจฉา”	สนทนาธรรมตามกาล,
๓๑) “ตโป จ”	มีความเพียรเพิกกิเลส
๓๒) “พรหมจริยญจ”	ประพฤติพรหมจรรย์
๓๓) “อริยสัจจาทสสนํ”	เห็นอริยสัจ, เข้าใจความจริงของชีวิต
๓๔) “นิพพานสัจฉิกิริยา จ”	ทำพระนิพพานให้แจ้ง
๓๕) “พญฐสฺสโลกธมเมหิจิตตยสฺส น กมปติ”	ถูกโลกธรรม จิตไม่หวั่นไหว
๓๖) “อโสภ”	จิตไร้เศร้า
๓๗) “วิรัช”	จิตปราศจากธุลี
๓๘) “เขม”	จิตเกษม... ^๖

จากการศึกษาวรรณกรรมอีสานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวค้อหล่อ พบว่าเนื้อหาที่แสดงถึงหลักธรรมที่มีอิทธิพลต่อบุคคลได้แก่

๔.๑.๑ การบำรุงมารดาบิดา

มารดาบิดาเป็นผู้มีบุญคุณต่อบุตร ดังนั้นบุตรจะตอบแทนบุญคุณของท่านด้วยการทำหน้าที่ คือการเลี้ยงดูท่าน จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่รู้คุณแล้วทำตอบแทน และทำตอบแทน^๗ บุคคลผู้มีความกตัญญูคือการรู้คุณของผู้คนที่ได้กระทำไว้กับตนเช่นรู้คุณของบิดามารดาด้วยความเคารพนับถือ เชื้อพ้องและช่วยเหลือในกิจการงานต่างๆการกระทำเช่นนี้ย่อมนำมาซึ่งความสุขความเจริญและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและหน้าที่การงาน เช่น เหตุการณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค้อหล่อเมื่อท้าวหัวค้อหล่ออายุได้ ๗ ปี มีความคิดที่จะช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของนางจันทร์พันธุ์ผู้เป็นมารดาที่ต้อง

^๖ พ.บ. (ไทย) ๒๕/๔๑-๗๒/๓-๔.

^๗ สัมภาษณ์พระครูสุวรรณรัตนสุนทร, รองเจ้าคณะอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗.

^๘ สัมภาษณ์ นายตาล ไวยบุตร, ปราชญ์ชาวบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗.

ทำงานเหน็ดเหนื่อย โดยการช่วยทำงานบ้าน ปักวาดเช็ดถูเรือน ทำอาหารไว้คอยเวลาที่มารดา กลับมาจากทำงาน^๙ ดังความว่า

“อาทนาย นางได้อุ้มเอามหาสัตว์กันเป็นลูกแห่งตน แล้วก็จูบดมขม่อมลูกแห่งตน แล้วนางก็ เอาถุงห้อยบา แล้วนางก็ออกไปไล่ควาย ออกไปจากบ้านแห่งตนนั้นแล **ตทาโพธิสัตว์ ฤๅณ ติมรตทา**ในกาลยมนั้น โพธิสัตว์เจ้าก็ออกจากหัวอ้อมอันนั้น **ชคนดิ** กวาดแผ้ว **อาคาเร** ใน เอือนแล้วก็แต่งแปงไวยังข้าวน้ำโภชนะอาหารไว้ให้แม่แห่งตน^{๑๐}

ต่อมา แม้ว่าท้าวหัวค่อหล่อจะช่วยบำรุงมารดาให้มีฐานะสบายขึ้น ท้าวหัวค่อหล่อยังคิด ที่จะบำรุงให้มารดาความเป็นอยู่ที่ดีกว่านี้จึงคิดที่จะไปค้าขาย ดังความว่า

“อันว่ากุลพายพ้อ แลแม่แห่งกูก็เป็นชะหมาดไร้ชิ้นใจ หาข้าวของไปได้แล มาตาอันว่า แม่แห่งกูก็เป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์ด้วยอันแสวงหามาเลี้ยงชีวิตแห่งกูเพื่อให้เป็นไป ก็เพื่อว่า ความเสน่ห์หารักยังกูกันเป็นลูกนี้ ชะแล มหาสัตว์เจ้ารำพึงไปหนาว่า **อาหิ** อันว่ากูเป็นลูกท้าว ควรไปค้า ให้ได้ข้าวของเงินค่าสมบัติอันมากมายให้แม่แห่งกู”^{๑๑}

จากเนื้อเรื่องในวรรณกรรม ทำให้เห็นได้ว่า ท้าวหัวค่อหล่อพยายามกระทำทุกวิถีทาง เพื่อที่จะบำรุงมารดาของตนให้อยู่สุขสบายสุดท้าย อาณิสค์ของการบำรุงมารดาก็อำนวยผลให้ทั้ง ท้าวหัวค่อหล่อและมารดามีความสุขตลอดชีวิต^{๑๒}

๔.๑.๒ การรู้จักให้เพื่อแม่แบ่งปัน

ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องบุญกรรม ซึ่งจะยึดถือกันมาก โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนชาว ระดับชาวบ้าน ที่ได้รับอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อความคิด หรือทัศนคติในเรื่องของการสั่งสมบุญบารมี ที่ เป็นการกำหนดชาติภพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องการให้ทานหรือ การรู้จักให้หรือเพื่อแม่แบ่งปัน เป็นการเสียสละสิ่งของของตน เพื่อเป็นประโยชน์กับผู้อื่นด้วยความเต็มใจเพื่อเป็นการสร้างมิตรไมตรี^{๑๓} เพราะในการรวมกันเป็นสังคมมนุษย์ต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยทางใดทางหนึ่งตาม สถานะของตนเช่นบุตรธิดาต้องมีความสัมพันธ์กับพ่อแม่เป็นต้นซึ่งเมื่อมนุษย์ได้ปฏิบัติตนตามหลัก

^๙ สัมภาษณ์พระครูศีลศัทธาภรณ์, เจ้าคณะตำบลรัตนวาปี, อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๑๐} (๑/๕/๑๒/)

^{๑๑} พิชญ์ เพ็งศรี, “การศึกษาแนวคิดเชิงจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค่อหล่อ”, หน้า ๑๒.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระอธิการกลอน อรุโณ, เจ้าอาวาสวัดวาริภูมิข, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระอธิการเพ็ง อธิสโก, เจ้าอาวาสวัดบ้านดอนบก, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

ความสัมพันธ์ได้อย่างถูกต้องแล้วย่อมจะมีความเจริญในหน้าที่การงานของตนและได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี^{๑๔}

การรู้จักให้ หรือเผื่อแผ่แบ่งปันที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค่อหล่อเป็นความสัมพันธ์แก่คนทั่วไป เช่นเหตุการณ์ที่ลูกสาวพยานาค ๒ พี่น้องมาเล่นน้ำในเกาะแห่งนั้น เมื่อเห็นพืชพันธุ์ที่ท้าวหัวค่อหล่อปลูกไว้ก็เข้าไปทูลดีเล่นเพราะคิดว่าไม่มีเจ้าของ เมื่อนางนาคทั้งได้กลับไปยังเกาะนำเงินทองมาขอใช้ ด้วยความที่เป็นผู้มีท้าวค่อหล่อก็ไม่ติดใจเอาความและประกอบด้วยเมตตาทั้งยังเอาผลหมากรากไม้ไธ้แต่งให้ไปกินอีกด้วยในเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้เราเห็นคุณธรรมของท้าวหัวค่อหล่อที่เป็นลักษณะอามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของและอภัยทาน คือการรู้จักให้อภัย ไม่จองเวรภัย และพยายามเบียดเบียนกันการให้หรือเสียสละจึงเป็นพื้นฐานในการฝึกประพฤติปฏิบัติของบุคคลนั้นๆ มีจิตใจที่หมดไปซึ่งกิเลสตัณหา^{๑๕} เช่นเดียวกับท้าวหัวค่อหล่อได้แสดงให้เห็นถึงการสร้างบารมีในส่วนของการให้ทานจึงเป็นเหตุให้เมื่อสิ้นอายุขัย แล้วได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ดังความว่า

“**โต สวรรณราชา** ส่วนตัวว่าเจ้าสุวรรณต่อมคำเมื่อได้เป็นท้าวพระยาแล้วก็ขึ้นสู่ประสาทแล้วก็อยู่ด้วยความสุขสวัสดิ์ เจ้าจ่ายเข้าของสมบัติทั้งมวลให้เป็นทานยากคนขอทั้งหลายแลวัน ๖ แสนคำชูอัน (วัน) ก็มีแล **อล** ในกาลนั้น เมื่อมหาสัตว์ได้เป็นพระยาแล้วชื่อว่าพระยาสุวณฺณต่อมคำ ว่าอันก็ปรากฏทั่วไปในชมพูทวีปทั้งมวลก็มีแล**มหาสโต** ส่วนมหาสัตว์เจ้าก็พร้าเพ็งบุญกุศลใจว้ๆ ครอบต่อเท่าเขตอายุอแห่งตนก็จตุตติ ก็ได้เกิดในเมืองฟ้าดุสิตาสวรรค์^{๑๖}

พระพุทธเจ้าทรงยกย่องการให้อภัยทานเพราะเป็นการให้อิสระและให้ชีวิตสัตว์ทานประเภทนี้ไม่ใช่เพียงแค่ผู้ให้จิตใจเสียสละเท่านั้นแต่ต้องประกอบด้วยใจเมตตาและกรุณาเป็นสำคัญจึงสามารถทำได้ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า“ทานเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้นถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของธรรมเหล่านี้ฉะนั้นบัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้บำเหน็จเสริญ”^{๑๗}

^{๑๔}สัมภาษณ์ นายทวี จันตามี, ประชาชนชาวบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๑๕}สัมภาษณ์นางวร ผ่านพิเคราะห์, ราษฎรบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๑๖}(๔/๑๒/๑/๑-๔)

^{๑๗}อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

๔.๑.๓ ความอดทนขยันหมั่นเพียร

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลและกำหนดวิถีชีวิตของชาวอีสาน ชาวอีสานส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคตื้นขึ้นแต่เช้า เพื่อไปประกอบอาชีพ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะภูมิประเทศที่แห้งแล้ง จึงทำให้ชาวอีสานจะต้องออกไปทำงานแต่เช้าตรู่ เพื่อที่จะได้มีเวลาทำงานมากขึ้น ในสังคมคนอีสานจะไม่นิยมรับคนที่ขี้เกียจหรือนอนตื่นสาย^{๑๘} เห็นได้จากวรรณกรรมท้าวหัวค้อหล่อโดยผ่านพฤติกรรมในวิถีชีวิตของนางจันทรรบขันผู้เป็นมารดา ดังความในเนื้อหาวรรณกรรมว่า “ในวันรุ่งเช้า นางก็กินข้าวน้ำ โภชนะแล้วก็ไปเลี้ยงความเล่าแล”^{๑๙}

นอกจากคติธรรมทางพระพุทธศาสนาจะสอนให้ชาวอีสานมีความเพียรแล้ว ความอดทนหรือขันติ ในทางกายภาพแล้วจะต้องอดทนต่อสภาพภูมิประเทศอันแห้งแล้งแล้ว ขันติหรือความอดทน ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีส่วนในหล่อหลอมจิตใจให้ชาวอีสานเป็นผู้ที่มีความอดทนสูงต่อการถูกเหยียดหยามจากคนในสังคมที่แตกต่างด้านถิ่นฐานที่อยู่อาศัย^{๒๐}

ผลจากการศึกษาอิทธิพลของวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค้อหล่อที่มีต่อบุคคล สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค้อหล่อมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตซึ่งสังคมคนอีสานเชื่อว่าผู้ใดปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาตามหลักมงคลสูตร ถือว่าบุคคลผู้นั้นเป็นผู้ที่มีมงคล เช่นเดียวกับท้าวหัวค้อหล่อที่มีความกตัญญูเลี้ยงดูบำรุงมารดาให้มีชีวิตที่สุขสบายทำหน้าที่ของลูกที่พึงกระทำต่อบิดามารดา เป็นหน้าที่ที่จะต้องถือปฏิบัติมีความเมตตารู้จักที่จะให้เสียสละแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น เป็นการสร้างความผูกพันกัน การปฏิบัติต่อกันในสังคมเหมือนเป็นพี่น้องกัน และวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค้อหล่อยังมีอิทธิพลให้ชาวอีสานมีความเพียรพยายาม อดทนต่ออุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ

๔.๒ อิทธิพลด้านจารีตประเพณี

ในภาคอีสานมีวัฒนธรรมประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสืบทอดมาช้านาน โดยเฉพาะด้านคุณธรรมจริยธรรมที่มีกฎระเบียบ หรือกฎหมายการปกครองของคนอีสาน ที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของคนอีสานให้อยู่อย่างมีความสุข เรียกว่า ฮีต – คองมีพัฒนาการจากความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวอีสานยุคโบราณนับถือผีฟ้าผีแผ่นดินบรรพบุรุษจนถึงหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผสมผสาน

^{๑๘} สัมภาษณ์นางลุน สุวรรณวงษ์, ราษฎรบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๑๙} (๑/๕/๒/๒)

^{๒๐} สัมภาษณ์นางอนงค์ รัตนมงคล, ราษฎรบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

กัน แล้วถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของนิทานคำสอนตำนานจารีต ลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์ไบเบิล และจารึกต่างๆด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยเป็นหลักฐานปรากฏให้รับรู้สังคมอีสานในยุคโบราณมีพัฒนาการ และบูรณาการการจัดระเบียบสังคมอย่างต่อเนื่องเพื่อดำรงสังคมให้คงอยู่สืบต่อมาเป็นระยะเวลายาวนานเป็นจารีต วัฒนธรรมประเพณีที่มั่นคงที่มีคุณค่ามาถึงในยุคปัจจุบัน^{๒๑} ดังนั้น เพื่อให้การศึกษานี้เข้าใจได้อย่างชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจึงขออธิบายความหมายของประเพณี ฮีต และคองมีรายละเอียดดังนี้

๑) **ประเพณี** หมายถึงความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวมเช่นการ แต่งงานการเกิดการตายการทำบุญหรือการรื่นเริงประเพณีแบ่งออกเป็น๓ประเภทคือ

ก) จารีตประเพณีได้แก่ประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าใครฝ่าฝืนจนไม่กระทำตามก็เป็น ความผิดจารีตประเพณีเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวมถ้าใครฝ่า ฝืนถือว่าเป็นความผิดความชั่ว

ข) ขนบประเพณีได้แก่ประเพณีที่สถาบันต่างๆตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนแล้วปฏิบัติกัน สืบมาทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนโดยตรงหรือโดยปริยายโดยตรงก็คือวางเป็นระเบียบแบบแผนไว้โดย ชัดเจนโดยปริยายคือรู้กันเองไม่ได้วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้เช่นระเบียบแบบแผนของทางราชการ ระเบียบแบบแผนของทหารตำรวจและนักเรียน

ค) ธรรมเนียมประเพณีได้แก่ประเพณีที่เป็นเรื่องธรรมดาสามัญไม่มีระเบียบแบบแผน เหมือนขนบประเพณีไม่มีผิดมีถูกเหมือนจารีตประเพณีเป็นแต่เพียงนิยมกันว่ามีคนประพฤติแล้วก็ ปฏิบัติกันต่อมาเช่นเกี่ยวกับกริยามารยาทการกินการพูดการแต่งตัวในงานต่างๆการเป็นแขกไป เยี่ยมผู้อื่นการเป็นเจ้าของบ้านเป็นต้น^{๒๒}

๒) **ฮีต**มาจากคำศัพท์ภาษาบาลีว่า“**จาริตฺต**” ชาวอีสานในยุคโบราณนำมาใช้ในภาษา ของตนว่า“**จาฮีต**” ต่อมากร่อนคำโดยตัดคำหน้าคือคำ “จา” ออกเหลือ “ฮีต” คำเดียวโดดๆ คำว่าฮี ตซึ่งแปลความหมายได้๓ประการคือ๑) กฎระเบียบ๒) จารีตประเพณีและ ๓) ฮีต สิ่งซึ่งประพฤติ ปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน^{๒๓}ฮีตจึงเป็นแบบแผนความประพฤติที่ดีงาม ที่ปฏิบัติกันมาจนกลายเป็น ประเพณีมีการทำบุญทุกเดือน ประเพณีทำบุญสิบสองเดือนเรียกว่า ฮีต ๑๒ เป็นประเพณีที่ถูก

^{๒๑} สัมภาษณ์พระครูวิริกจิพทักษ์, เจ้าคณะอำเภอรัตนวาปีจังหวัดหนองคาย, วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗.

^{๒๒} แปลกสนธิรักษ์, **ระเบียบสังคมประเพณีวัฒนธรรมศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๑๔), หน้า๓๑-๓๓.

^{๒๓} พระครูสุเทพสารถนและคณะ,**มรดกไทอีสาน**, (ขอนแก่น : บริษัทขอนแก่นคัลเจอร์นาธรรม, ๒๕๔๔), หน้า๙๙-๑๐๐.

กำหนดให้ทุกต้องถือปฏิบัติทุกคน ฮิต ๑๒ เป็นแนวทางการปฏิบัติที่ผสมผสานกัน ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพของชาวอีสานในสมัยโบราณ เพราะเป็นทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักต้องมีการบวงสรวงบูชาเทวดาฟ้าแผ่นดินบรรพบุรุษการทำบุญรักษาศีลพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ถือปฏิบัติเป็นวัฒนธรรมประเพณีตลอดทั้งปีเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์เพราะการปฏิบัติตามฮิตหรือจารีตประเพณีที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ^{๒๔}

ดังนั้น เพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจน ผู้วิจัยได้จำแนกให้เห็นว่าพิธีกรรมแต่ละเดือนนั้นกระทำบนพื้นฐานความเชื่อเรื่องอะไรและในขณะเดียวกันได้บ่งชี้ให้เห็นว่าความเชื่อและพิธีกรรมนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาอย่างไรความละเอียดดังกล่าวแล้วข้างต้นนักปราชญ์โบราณได้วางหลักการและแนวทาง ฮิต ๑๒ ไว้ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ : อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับประเพณีฮิต ๑๒ ของชาวอีสาน

เดือน	ประเพณีของชาวอีสาน	ความเชื่อของชาวอีสาน	ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
อ้าย	ทำบุญเข้ากรรม	การเข้าปรีวาสกรรมของพระภิกษุสงฆ์พ้นอาบัติได้	ความสำคัญและความบริสุทธิ์ในพระวินัยสงฆ์
ยี่	ทำบุญคูณลาน	ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์การทดแทนคุณพระแม่โพสพ	หลักกรรมบุญกิริยาวัตถุ กตัญญูกตเวทิตาธรรม
สาม	ทำบุญข้าวจี	อานิสงส์ของการถวายข้าวจีสามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้	หลักกรรมบุญ – บาป และ นรก – สวรรค์
สี่	ทำบุญผะเวสหรือบุญเทศมหาชาติ	ความเชื่อว่าถ้าฟังจบ๑๓กัณฑ์จะได้พบพระศรีอารียเมตไตรย	อานิสงส์ของบุญกิริยาวัตถุ ทานบารมี
ห้า	ทำบุญสงน้ำหรือบุญสงกรานต์	ทำบุญเทศกาลขึ้นปีใหม่สงน้ำพระพุทธรูปและผู้มีพระคุณ	กตัญญูกตเวทิตาธรรมมุทิตาธรรมสามัคคีธรรม

^{๒๔} สำนึกบัวสี่สรวัด, คัมภีร์ราชศาสตร์กฎหมายโบราณลาว, หน้า ๑๓๑.

เดือน	ประเพณีของชาวอีสาน	ความเชื่อของชาวอีสาน	ความเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา
หก	ทำบุญบั้งไฟ	ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพพญาแถนและพญานาค	อุตุนิยามธรรมนิยามและ สามัคคีธรรม
เจ็ด	ทำบุญข้าชะ	ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องผีเสนียดจัญไร	อานุภาพบทสวดพระรัตน สูตร และ พระปริตร
แปด	ทำบุญเข้าพรรษา	แห่เทียนเข้าพรรษา ทำบุญถวายผ้าอาบนํ้าฝน ถวายเทียนพรรษา	วันอาสาฬหบูชาและ เข้าพรรษาตามพระวินัยสงฆ์
เก้า	ทำบุญข้าวประดับดิน	ความเชื่อเรื่องผีเรื่องเปรต ทำบุญกรวดน้ำอุทิศบุญกุศล	วิบากแห่งกรรมบุญ-บาป นรก-สวรรค์
สิบ	ทำบุญข้าวสากหรือบุญ สลากภัต	ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องผีตาแฮกผีท้องไร่ ผีท้องนา	ความพยายามผูกเวรบุญ- บาปนรก-สวรรค์
สิบเอ็ด	ทำบุญออกพรรษา	ความเชื่อเรื่องพญานาค ถวายปราสาทผึ้งและ ไหลเรือไฟ	การปวารณาออกพรรษา ตามพระวินัยสงฆ์
สิบสอง	ทำบุญกฐิน	การถวายผ้ากฐินพิธีกรานกฐิน ได้บุญกุศลมาก	บุญกริยาวัตถุทานศีล ภาวนา

๓) **คอง** หมายถึง แบบแผน ที่เป็นการดำเนินชีวิตของคนในสังคมภายใต้คติทางพระพุทธศาสนาและค่านิยมทางสังคม โดยมุ่งเน้นไปในทางจริยธรรม และระเบียบแบบแผนให้แก่คนในสังคม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) สำหรับประชาชน และ ๒) สำหรับชนชั้นปกครองโดยสำหรับประชาชนนั้น ได้แก่หลักการปฏิบัติตนต่อลูกบ้าน ครอบครัวและศาสนา ส่วนสำหรับชนชั้นปกครองนั้น ได้แก่ หลักการบริหารบ้านเมืองซึ่งเหมือนกับหลักทศพิธราชธรรมคือธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ๑๐ ประการ^{๒๕}

คองหรือคลองธรรมเป็นแบบอย่างแนวทาง ระบบ หรือระบอบที่ใช้ในการปกครองเป็นลักษณะกฎหมายหรือข้อกติกาของบ้านเมืองจึงมีทั้งคองบ้านคือกฎกติกาของหมู่บ้านและคองเมือง

^{๒๕} สิริวัฒน์ คำวันสา, **อีสานคดี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, ๒๕๑๒), หน้า ๘๓.

คือกฎกติกาของบ้านเมืองหรือของประเทศผู้ใดละเมิดต้องได้รับโทษคงจึงมีลักษณะบังคับให้กระทำหรืองดเว้นการกระทำทำนองเดียวกับกฎหมายผู้ใดฝ่าฝืนต้องได้รับโทษแต่เป็นระเบียบปฏิบัติหรือเป็นข้อดเว้นตามฐานะทางสังคมที่แตกต่างกันไปของคนนั้นๆ กล่าวคือถ้ามีฐานะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองหรือพระเจ้าแผ่นดินหรือเป็นขุนนางเสนาอำมาตย์ก็จะมี “ฮิตเจ้าครองขุน” ถ้ามีฐานะเป็นสามัญชนก็จะมี “ฮิตผัวครองเมีย” เป็นต้นคงสิบสี่เป็นข้อปฏิบัติจำนวนสิบสี่ข้อซึ่งแบ่งเป็น๓ชนิดคือ๑) คงสิบสี่สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน๒) คงสิบสี่สำหรับประชาชนทั่วไปและ๓) คงสิบสี่สำหรับพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้^{๒๖}

๑. คง ๑๔ สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน

เป็นพระราชธรรมนิยมของพระมหากษัตริย์มี๑๔ข้อ มีรายละเอียด ดังนี้

๑) เป็นพระมหากษัตริย์ให้ทรงแต่งตั้งผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตเที่ยงธรรมรู้จักงานของราชการบ้านเมืองมาก่อนไม่ข่มเหงไพร่ฟ้าประชาชนให้เป็นเสนาอำมาตย์เป็นอุปราชราชมนตรี

๒) เป็นพระมหากษัตริย์ให้หมั่นประชุมเสนามนตรีเพื่อให้ข้าศึกศัตรูเกรงขามให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่เย็นเป็นสุขอย่ากดขี่ข่มเหงประชาชน

๓) เป็นพระมหากษัตริย์ให้ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม๑๐ประการคือ๑) ทาน บริจาค ทานแก่สมณพราหมณ์ยากคนยากไร้อนาถา๒) ศีลดำรงมั่นในเบญจศีล๓) จาคะ สละทรัพย์สินสร้างวัดวาอารามขุดบ่อน้ำสร้างศาลาที่พัก๔) อาชวะมีใจเที่ยงตรงดำรงมั่นในศีลธรรม๕) มัทวะอ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง๖) ตบะชำระความชั่วจากจิตใจ๗) อโหระไมโหดร้ายโกรธ๘) อวิหิงสาไม่เบียดเบียนผู้อื่น๙) ขันติอดทนต่อสิ่งต่างๆ๑๐) อวิโรธนะไม่ยินดียินร้ายในสิ่งที่ควรยินดียินร้าย

๔) ถึงวันขึ้นปีใหม่ให้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์สวดมงคลสูตรและนำเอาน้ำอบน้ำหอมมาสรงพระภิกษุสงฆ์ด้วย

๕) ถึงวันขึ้นปีใหม่ให้เสนาอำมาตย์นำเครื่องบรรณาการน้ำอบน้ำหอมมามุรธาภิเชกพระเจ้าแผ่นดิน

๖) ถึงเดือนหกนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อพระเจ้าแผ่นดิน

๗) ถึงเดือนเจ็ดให้เลี้ยงดูมเหศักดิ์หลักเมืองบูชาเทวดาทั้งสี่คือท้าวจตุโลกบาลอันได้แก่๑) ท้าวธรรมาจรมฤตหรือจอมคนธรรพ์รักษาโลกด้านทิศบูรพาหรือทิศตะวันออก๒) ท้าววิรุฬหกจอมเทวดาหรือจอมกุมภัณฑ์รักษาโลกด้านทักษิณหรือทิศใต้๓) ท้าววิรูปักษ์จอมนาครักษาโลกด้านทิศประจิมหรือทิศตะวันตก๔) ท้าวกุเวรจอมยักษ์รักษาโลกด้านทิศอุดรหรือทิศเหนือ

๘) ถึงเดือนแปดนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาทำพิธีชำระและเบิกบ้านเมืองโดยสวดมงคลสูตรครบเจ็ดคืนแล้วนำกรวดทรายหวานโปรยไปรองเมืองตอกหลักบ้านหลักเมืองให้แน่น

^{๒๖} พระครูสุเทพสารถีและคณะ, มรดกไทยอีสาน, หน้า๑๘๗ - ๒๑๐.

๙) ถึงเดือนเก้าประกาศให้ประชาชนทำบุญข้าวประดับดินอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

๑๐) ถึงวันเพ็ญเดือนสิบให้ประกาศบอกกล่าวประชาชนให้พากันทำบุญข้าวสากโดยจัดสลากภัตไปถวายพระภิกษุสงฆ์แล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วจึงจะเจริญรุ่งเรือง

๑๑) ถึงวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ดให้ทำบุญออกพรรษาให้พระภิกษุสงฆ์ปวารณาให้ไปนมัสการและมรธาภิเษกพระธาตุหลวงพระธาตุจอมศรีทุกปีบ้านเมืองจึงจะเจริญครั้งถึงวันแรมหนึ่งค่ำให้บ่าวประกาศเตือนให้ประชาชนพากันไหลเรือไฟเพื่อบูชาพญานาคบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข

๑๒) ถึงเดือนสิบสองให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมารวมกันที่พระลานหลวงแต่เจ้าชีวิตไปลงแข่งเรือวันขึ้นสิบสามค่ำเป็นวันแข่งเรือให้วัดที่อยู่ริมแม่น้ำจัดเรือแข่งวัดละหนึ่งลำพอถึงวันเพ็ญเดือนสิบสองให้เสนาอำมาตย์และพระภิกษุสงฆ์พร้อมด้วยประชาชนแห่งพระเจ้าแผ่นดินและพระภิกษุสงฆ์ที่ทรงสมณศักดิ์รูปไปนมัสการพระธาตุหลวงพร้อมทั้งเครื่องสักการบูชามีต้นเทียนต้นดอกไม้บั้งไฟพอลถึงตอนกลางคืนให้มีการจุดดอกไม้ไฟพะเนียงบั้งไฟหางและให้มีมหรสพครบถ้วนสามวันสามคืนเพื่อให้ประชาชนจากต่างเมืองได้มีโอกาสพบปะและชื่นชมยินดี

๑๓) ถึงเดือนสิบสองให้ทำบุญกฐินและนำผ้ากฐินไปถวายตามวัดต่างๆ

๑๔) ให้มีสมบัติอันประเสริฐหรือมีสมบัติคุณเมือง๑๔อย่างคือ๑) หูเมืองมีราชทูตผู้ฉลาดมีปัญญา๒) ตาเมืองมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตสอนสรรพธรรม๓) แก่นเมืองมีพระภิกษุสงฆ์ผู้รอบรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย๔) ประตุนเมืองมีอาวุธยุทธภัณฑ์ไว้ป้องกันการรุกรานของอริราชศัตรู๕) รากเมืองมีโหราจารย์ผู้ที่สามารถทำนายเหตุดีเหตุร้ายได้๖) เหน้งเมืองมีเสนาอำมาตย์ผู้เที่ยงธรรม๗) ชื่อเมืองมีทหารผู้กล้ากล้าอาจทำยุทธนาการเอาชนะข้าศึกได้๘) ฝาเมืองมีกวนบ้านผู้ใหญ่บ้าน) ตาแสงกำนัน) ราษฎรผู้ซื่อสัตย์๙) ขางเมือง (แปเมือง) มีท้าวพระยา (ข้าราชการ) ตั้งอยู่ในศีลธรรม ๑๐) เขตเมืองมีเสนาอำมาตย์ผู้ฉลาดรู้เขตบ้านดินเมืองว่าที่นั่นดีหรือเลว ๑๑) สติเมืองมีเศรษฐีพอค้าคบหาดีผู้มั่งมีเงินทอง ๑๒) ใจเมืองมีหมอยาผู้วิเศษรู้พยาธิต่างๆรักษาโรคภัยไข้เจ็บหายได้ ๑๓) ค่าเมืองมีภาคพื้นภูมิประเทศดีและ ๑๔) เมฆเมืองมีเทวดาอารักษ์หลักเมือง

กองสิบสี่สำหรับพระมหากษัตริย์นี้เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญในหมวดที่ว่าด้วยพระมหากษัตริย์พร้อมทั้งกำหนดอำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไว้ให้ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนและหากผู้ใดไม่ประพฤติปฏิบัติตามข้อบัญญัตินี้จะถูกประชาชนพากันตำหนิติฉิน

๒.กอง ๑๔ สำหรับประชาชนทั่วไป

กอง ๑๔สำหรับประชาชนนั้นจะต้องถือประพฤติปฏิบัติมีดังนี้^{๒๗}

^{๒๗} สำนึกบวสหัสวัด, คัมภีร์ราชศาสตร์กฎหมายโบราณลาว, หน้า ๑๔๒ – ๑๔๔.

- ๑)เมื่อได้ข้าวหรือผลผลิตจากไร่นาใหม่ให้บริจาคทานแก่ผู้มีศีลแล้วตนเองจึงบริโภคและแจกแบ่งแก่ญาติพี่น้อง
- ๒)อย่าโลภมากอย่าทำเงินปลอมและอย่ากล่าวคำหยาบต่อกัน
- ๓)ให้ทำกำแพงบ้านเรือนแล้วปลูกหอบูชาเทวดาไว้ที่มุมบ้าน
- ๔)ให้ล้างเท้าก่อนขึ้นเรือน
- ๕)เมื่อถึงวันพระให้สมமாக่อนเส้าเตาไฟขึ้นบันไดประตูบ้านที่อยู่อาศัย
- ๖)ถึงวันพระให้เมียเอาดอกไม้ธูปเทียนสมมาผิวและเอาดอกไม้ธูปเทียนไปถวายพระภิกษุ
- ๗)ถึงวันพระขึ้นสืบท้าคำและแรมสืบท้าคำให้นิมิตพระมาสวดมนต์เรือนทำบุญใส่บาตร
- ๘)เมื่อใส่บาตรอย่าให้พระคอยเวลาใส่บาตรอย่าถูกบาตรอย่าถูกตัวพระและเณรเวลาใส่บาตรอย่าสวมรองเท้าอย่างงุ่มง่ามหรือเอาผ้าคลุมศีรษะอย่าอุ้มลูกจูงหลานอย่าถืออาวุธ
- ๑๐)เมื่อพระเข้าปริวาสกรรมให้เอาข้าวตอกดอกไม้และเครื่องอัฐบริขารไปถวายพระ
- ๑๑)เมื่อเห็นพระภิกษุผ่านมาให้หิ้งลงยกมือไหว้แล้วจึงพูดกับท่าน
- ๑๒)อย่าเหยียบเงาพระภิกษุ
- ๑๓)อย่าเอาอาหารที่เหลือจากรับประทานถวายพระภิกษุสงฆ์และอย่าให้ผิวตนรับประทาน
- ๑๔) อย่าเสพงามคุณในวันพระวันเข้าพรรษาวันออกพรรษาวันมหาสงกรานต์และวันเกิดของตน”

ฮิต ๑๒ และ คอง ๑๔ สำหรับประชาชนนี้เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญในหมวดสิทธิหน้าที่ของประชาชนพลเมืองที่กำหนดให้ประชาชนทุกคนประพฤติตามอย่างเคร่งครัดผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกสังคมลงโทษด้วยการไม่คบหาและตีดินนินทาว่าร้ายการที่ประชาชนทุกคนประพฤติปฏิบัติตามคองสิบสี่นี้จึงทำให้สังคมของชาวอีสานเป็นสังคมสงบสุขทุกคนอยู่ร่วมกันด้วยความเอื้ออาทรต่อกัน^{๒๘} ในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อย้อหล่อนั้น ได้นำแนวคิดและคติธรรมมาสอดแทรกไว้และมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณี หรือฮิต-คองของชาวอีสาน เช่นนางคันทาเทวีปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดีของท้าวหัวข้อย้อ ดังแสดงให้เห็นในตอนที่ยะยาพรหมทักให้นางคันทาเทวีเข้ามาสามีของตน คือ ท้าวหัวข้อย้อแต่นางคันทาเทวีไม่ยอมปฏิบัติตาม เพราะถือว่า ท้าวหัวข้อย้อเป็นสามีตนแล้ว ดังความว่า

“**ภนเต** พ่อปิตดาทิดราช เจ้ากล่าวคำแข็งข้านี้ข้าก็บ่อาจจะกระทำตามได้แล **ยสุมา** เหตุ

^{๒๘} สัมภาษณ์นายเผ็ก กองแก้ว, ราษฎรบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

โดยหิ อันว่าข้า ปพพาเซสิ ก็บ่อาจขับผัวแห่งข้าหนีเสียได้แล จะ ปนกริยาขับผัวอันเป็นที่พึงแห่งตนให้หนีเสียพลัดพรากจากเสียก็บ่เป็นบุราณจา ฮีตผู้หญิงในโลกแลเหตุดั่งนั้น ข้าก็บ่อาจจักขับตามพ่อพระยาได้แล”^{๒๙}

พระยาพรหมทัต ถือว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามฮีต-คองของผู้เป็นกษัตริย์อย่างชัดเจน คือมีความสัตย์ต่อคำพูดของตน ดังปรากฏในตอนที่พระยาพรหมทัตจะยกลูกสาวของตนให้ท้าวหัวค่อหล่อ หากสามารถสร้างสะพานเงินสะพานทองจากบ้านของท้าวหัวค่อมาจนถึงวังได้ เมื่อท้าวหัวค่อหล่อปฏิบัติได้จริง พระยาพรหมทัตจึงยอมยกธิดาคือ นางคันหาเทวีให้กับท้าวหัวค่อหล่อ^{๓๐} ดังความต่อไปนี้

“ตทา ในกาลนั้น ราชา อันว่า พระยาพรหมทัตทิสวา เห็นชั่วเงินชั่วคำก็คั่งในใจอยู่ใจว้า เหตุว่ากลัวเสียลูกหญิงแห่งตน ก็เสียมายังเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย มีนางเทวีเป็นประธานมาพร้อมกัน แล้ว ตโต ราชา รชขิ กาเรนติ ภูฏฐา ราชา จมปานครตทา ในกาลนั้นพระยาพรหมทัตราชตนพ่อให้คนทั้งหลายตั้งฆ้องนันทเกร์เอ็นปล่าวกล่าวบอกว่า โภณโต ดุราเจ้าทั้งหลายอันมากนักพระยาเจ้าสแห่งเฮา จักกระทำอุสสาอภิเชกยังเจ้าสุวรรณต่อมคำ ให้เป็นผัวนางคันหาผู้หล่าในวันนี้แล”^{๓๑}

ท้าวหัวค่อหล่อเองเมื่อได้เป็นพระยาสุวรรณต่อมคำ ขึ้นเป็นผู้ปกครองแล้วก็ยังได้ปฏิบัติตามก็ยังปฏิบัติตามหลักฮีต-คอง คือหลักของทศพิธราชธรรมคือบริจาคทานแก่สมณพราหมณ์ยาจกคนยากไร้อนาถา^{๓๒} ดังความว่า

“ตโต สุวรรณราชา ส่วนตัวว่าเจ้าสุวรรณต่อมคำเมื่อได้เป็นท้าวพระยาแล้วก็ขึ้นสู่ประสาทแล้วก็อยู่ด้วยความสุขสวัสดิ เจ้าจ่ายเข้าของสมบัติทั้งมวลให้เป็นทานยาจกคนขอทั้งหลายแลวัน ๖ แสนคำชู้อัน (วัน) ก็มีแล อถ ในกาลนั้น เมื่อมหาสัตว์ได้เป็นพระยาแล้วชื่อว่าพระยาสุวรรณต่อมคำ ว่าอันก็ปรากฏทั่วไปในชมพูทวีปทั้งมวลก็มีแล มหาสตุโต ส่วนมหาสัตว์เจ้าก็พริ้งเพ่งบุญกุศลใจว้า トラบต่อเท่าเขตอายุแห่งตนก็จตุติ ก็ได้เกิดในเมืองฟ้าดุสิตาสวรรค์”^{๓๓}

สรุปได้ว่าอิทธิพลของวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค่อหล่อต่อจารีตประเพณี หรือฮีต-คอง ที่ถือว่าเป็นระเบียบปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวอีสานที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ทำให้เกิดความสงบสุขใน

^{๒๙} (๔/๔/๑-๒/๑-๔)

^{๓๐} สัมภาษณ์พระอธิการเข้า กิจจธโร,เจ้าอาวาสอัมพิตถาราม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๓๑} (๓/๙/๑-๒/๑-๔)

^{๓๒} สัมภาษณ์พระอธิการจำลอง จารุณโณ, เจ้าอาวาสวัดเจริญมิตร, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๓๓} (๔/๑๒/๑/๑-๔)

ระดับปัจเจกและในระดับสังคม ยังมีส่วนที่ทำให้ประชาชนรู้จักหน้าที่ในการดำเนินชีวิตในสังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ในการกำหนดวิถีชีวิตหรือแนวทางการเป็นอยู่ของชุมชนชาวอีสานมาตั้งแต่ยุคโบราณ ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค้อหล่อมีปรากฏ ได้แก่ กองของผู้เป็นภรรยาที่จะต้องยกย่องเทิดทูนสามี ไม่ว่าสามีจะเป็นเช่นไรหรือกองของราชา หรือผู้นำที่จะต้องตั้งอยู่ในหลักทศพิธราชธรรมเช่น ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค้อหล่อ ได้แก่ การที่มีวาจาสัตย์ และเป็นผู้นำเพ็ดทูล นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีความศรัทธาต่อพระศาสนา ยึดมั่นในจารีตประเพณี การทำบุญกุศล จะเป็นเครื่องกำหนดการดำเนินชีวิตประจำวัน ประจำเดือนประจำปี ตั้งแต่เกิดจนตายนอกจากนี้ฮีด-คองยังเป็นเสมือนธรรมนูญระเบียบข้อบังคับในสังคมเป็นหลักปกครองบ้านเมือง

๔.๓ อิทธิพลต่อความเชื่อของสังคมชาวอีสาน

ระบบความเชื่อทางศาสนาที่ชาวบ้านในพื้นที่อีสานยึดถือเป็นพื้นฐานแห่งความศรัทธาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสืบมาจากอดีตกาลจนถึงปัจจุบัน จะผสมผสานกันอยู่ระหว่างความเชื่อสองอย่างคือ ความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของผีसागเทวดา อันเป็นความเชื่อเก่าแก่ของมนุษยชาติทุกคนเผ่า ความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานเกี่ยวกับแถนฟ้า แถนหลวง เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลที่สุด เพราะแถนคือพระอินทร์ หรือเทพสวรรค์ที่มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ สามารถเนรมิตหรือทำลายอะไรก็ได้^{๓๔} และแถนก็ยังเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐ โดยมีกษัตริย์ซึ่งเป็นโอรสของแถนเป็นตัวแทนของอำนาจนั้น เช่นการสร้าง ความเชื่อเกี่ยวกับแถนขึ้นมา เป็นการยอมรับกษัตริย์จากชนทุกชั้นเพราะความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของประชาชนอย่างมาก

ผู้ปกครองจึงใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการกำหนดและควบคุมประชาชนในสังคม เช่นถ้าต้องการให้ประชาชนทำอะไร ก็อ้างว่าเป็นความต้องการของผี ถ้าไม่ทำตามผีแล้ว ผีจะโกรธและลงโทษ เช่นในเดือน ๗ ต้องทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์ เลี้ยงมเหศักดิ์หลักเมือง มีจุดประสงค์เป็นการทำบุญบูชา และเช่นบรวงสรวงหลักบ้าน หลักเมือง และผีบรรพบุรุษ เพื่อแสดงความเคารพและทำให้ผู้กระทำจะพบกับความสงบสุข ผีแถนเป็นสิ่งที่ชาวอีสานเชื่อว่ามีบทบาทที่สำคัญในควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ สถานะทางสังคมของมนุษย์จะแตกต่างตามความประสงค์ของแถน ทำให้ชนชั้นปกครองนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง ตั้งแต่สมัยขุนบรม ความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลส่งผลประโยชน์ต่อชนชั้นปกครองในการควบคุมคนหลายๆ เผ่า ที่มี

^{๓๔} เดิม วิภาพักษ์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์ลาว, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๔.

ความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ และวัฒนธรรมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ภายใต้สิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน คือ แถน ในรูปของกษัตริย์นั่นเอง^{๓๕}

ในสังคมอีสาน ประชาชนส่วนมากจะนับถือพระพุทธศาสนา คำสอนหรือคตินิยมจะสอนให้เชื่อเรื่องบาปบุญ เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ มนุษย์จะเวียนว่ายตายเกิดในสามโลกนี้^{๓๖} และสอนให้บำเพ็ญเพียรโดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายอันสูงสุดทางพระพุทธศาสนา อันเป็นการหลีกเลี่ยงจาก วัฏฏะ ที่หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด หรือวนเวียนด้วยอำนาจกิเลสกรรม และวิบาก เช่นกิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อได้ทำกรรมแล้วย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม เสวยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป^{๓๗} ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือพระพุทธศาสนาที่ผสมกับความเชื่ออื่นจนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากพุทธแท้ๆ ตามหลักคัมภีร์ของพระศาสดา

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมอีสานมีอยู่สองระดับ คือระดับโลกียะและโลกุตระ พระพุทธศาสนาในระดับโลกุตระนั้นคือ มุ่งพิจารณาสภาวะธรรมขั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ซึ่งชาวเห็นว่าพระพุทธศาสนาระดับนี้ จะเข้าถึงได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง จึงปล่อยให้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล และกลุ่มปัญญาชนทางพระพุทธศาสนา ส่วนพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ คือศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโลก เอื้อต่อชีวิตในสังคมอย่างราบรื่น จะเห็นได้จากคำสอนให้แสวงสุขในภพนี้ เช่นสอนให้รู้จักทำบุญทำทานสำหรับตนและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกัน เมื่อใครปฏิบัติตามได้ ก็ย่อมอยู่ในสังคมด้วยดี คำสอนในระดับนี้ก็คือศีลห้าและศีลแปด ซึ่งเป็นคำสอนที่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นไม่เดือดร้อน

ในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวค่อหล่อ ได้สอดแทรกหลักธรรมเกี่ยวกับความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ดังเหตุการณ์ที่ท้าวหัวค่อหล่อได้ตอบคำถามพระอินทร์ ดังความว่า

“มหาสัตว์เจ้ากล่าวเชิงพระยาอินทร์แล้วสกลโหมสุมิ เทวันโทธราช ตนเป็นใหญ่แก
เทวดาทั้งหลายปฐมนต์ ท่านจงถามปัญหายังปัญก็ตามอันมักเทิน **ตัสสุวา ราช เทวันโท อหังกร**
ราชาในกาลนั้น พระยาอินทร์ได้ยินคำมหาสัตว์เจ้ากล่าวแล้ว **ปฐมนต์** ก็ถามว่าดังนี้ **โกนโธ**
มาริสสา ดูรา เจ้าผู้หาทุกข์ได้ ว่าคนอันผู้เฒ่ากลอยเป็นหนุ่ม จักได้อันใดจา ดังเจ้ากูจงกล่าวแจ้ง
แก่ข้าเทิน ที่นั้น มหาสัตว์เจ้าจักแก้ปัญหาปฐมกล่าวคาถาว่า **มหนโธ อนาเวยยา หนณอมุลเกน**

^{๓๕} ปิยฉัตร สันธูสะอาด, “สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายตาล ไวยบุตร, ปราชญ์ชาวบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า๒๒๒.

โต นทีนัมจเณรจโณคามาหอดมมาสโต อาโร เทสิ เจ้ากล่าวว่า โภชนัน อันว่าเจ้าว่าผู้เฒ่าเป็นผู้หนุ่มเต ชนา อันว่าคนทั้งหลายผู้งั้นเทียบย่อมประกอบด้วย มัจเณรธรรมตะหนิ์ปู้ให้ทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ปเมตตาวานา ปู้คุณท่านอันทำคุณแก่ตนชักอัน เท้ามัวเมาด้วยกามคุณเตชนา อันว่าคนทั้งหลายผู้งั้นได้ชื่อว่าเฒ่าอันเป็นเพื่อหนุ่มเพื่ออันแล”^{๓๘}

จากข้อความนี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาศีล ๕ และศีล ๘ ที่สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบันนอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่องท้าวหัวค่อหล่อยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องบุญวาสนา หรือบุญบารมีที่ได้สั่งสมมาจากชาติปางก่อน หมายความว่า ได้อบรมความดี บำเพ็ญบุญบารมีในกาลที่ล่วงแล้ว เป็นลำดับ หากเปรียบเทียบการทำบุญแต่ปางก่อนเป็นต้นทุน ความเจริญรุ่งเรืองในปัจจุบันก็คือผลกำไรที่เราลงทุนนั่นเอง^{๓๙} วรรณกรรมได้แสดงถึงผลจากการที่ท้าวหัวค่อหล่อย ได้สั่งสมคุณความดีไว้ จนเป็นเหตุให้พระอินทร์ต้องช่วยเหลือให้ท้าวหัวค่อหล่อยได้สมดังคำอธิษฐาน ดังเนื้อความว่า

“ตามสั่งจ้ออธิษฐานแห่งคีนนี้จึงมีเทินว่าสนี้แล้วก็มีแล **ตสมิขเณ** ในขณะนั้นด้วยเตชะบุญโพธิสัตว์เจ้าได้บำเพ็ญมานาน ๔ อสงไขยปลายแสนมหากัปนั้น ก็แสดงอาการอันฮ้อนกระดังข้างแข็งแห่งหินอินทราธิราชตนเสวยสวรรคค์ขึ้นจากตมมหาราชิกาวติงสา **สตโต** อันว่าพระยาอินทร์คะนิงพิจารณาแล้วด้วยผญาแวนทิพย์แห่งตน **ทิสวา** เห็นโพธิสัตว์เจ้าแห่งตนเป็นลูกนางจันทรบันฑี ดังนั้น ก็ออกมาหายังวิสณุกรรมเทพบุตรดังนี้ **ตาตดูราวิสุกรรมเทพบุตร** **อากฉนตุ** จงลงไปเนรมิตข้าวเงินข้าวคำให้แก่โพธิสัตว์เจ้าตนเป็นลูก สุวิณณ์ต่อมค่านนั้นแล้วจึงคืนมาเทิน พระยาอินทร์ว่าอันแล้วโส **วิสุกมโม** อันว่าวสุกรรมเทพบุตรตนนั้นก็ลงมาเนรมิตข้าวเงินข้าวคำแก่โพธิสัตว์เจ้า”^{๔๐}

เพราะฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค่อหล่อยที่มีต่อความเชื่อของสังคมชาวอีสาน มีหลักธรรมที่สอดแทรกเพื่อให้คนได้ประพฤติปฏิบัติ อยู่ ๒ ระดับ ได้แก่หลักธรรมในระดับชาวบ้านหรือระดับโลกียะ ที่เกี่ยวข้องกับโลก มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมในโลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพานที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อใน

^{๓๘} (๔/๙/๑/๔)

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระอธิการเพ็ง อหิงสโก, เจ้าอาวาสวัดบ้านดอนบก, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๔๐} (๓/๘/๑/๑-๓)

พระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ไปผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสังเทวดา ก่อให้เกิด
พระพุทธศาสนาในระดับชาวบ้านขึ้นในสังคมอีสาน

๔.๔ หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ในการรวมกันเป็นสังคมมนุษย์ต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยทางใดทางหนึ่ง
ตามสถานะของตนเช่นบุตรธิดาต้องมีความสัมพันธ์กับพ่อแม่เป็นต้นซึ่งเมื่อมนุษย์ได้ปฏิบัติตนตาม
หลักความสัมพันธ์ได้อย่างถูกต้องแล้วย่อมจะมีความเจริญในหน้าที่การงานของตนและได้รับการยก
ย่องว่าเป็นคนดี^{๔๑} พระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับหลักความสัมพันธ์ซึ่งเรียกว่า “ทิศ๖” ได้แก่

๑) **ทิศเบื้องหน้า**คือหน้าที่ที่บุตรธิดากับมารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อกัน

๒) **ทิศเบื้องขวา**คือหน้าที่ที่ศิษย์กับครูอาจารย์พึงปฏิบัติต่อกัน

๓) **ทิศเบื้องหลัง**คือหน้าที่ที่ภรรยากับสามีพึงปฏิบัติต่อกัน

๔) **ทิศเบื้องซ้าย**คือหน้าที่ที่มีตรสหายพึงปฏิบัติต่อกัน

๕) **ทิศเบื้องต่ำ**คือหน้าที่ที่ลูกจ้างกับนายจ้างพึงปฏิบัติต่อกัน

๖) **ทิศเบื้องบน**คือหน้าที่ที่ชาวบ้านกับพระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อกัน..^{๔๒}

หลักความสัมพันธ์ที่ปรากฏในเรื่องวรรณกรรมเรื่องท้าวห้าวค่อหล่อเป็นความสัมพันธ์ของ
บุคคลในครอบครัวและความสัมพันธ์กับสังคมหรือคนทั่วไปนั่นเองซึ่งประมวลได้ดังนี้

เมื่อท้าวห้าวค่อหล่อเห็นว่า ความยากจนข้นแค้นเป็นเหตุ ทำให้นางจันทรบัณฑิมารดาของ
ตัวเองเกิดความทุกข์ ที่ต้องทำงานเหน็ดเหนื่อย ท้าวห้าวค่อหล่อมีความคิดที่จะช่วยมารดาให้สบายขึ้น
มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่านี้ จึงคิดที่จะไปค้าขาย ดังความว่า

“อันว่ากะกุลภายในพ่อแม่แห่งกูก็เป็นอันขมอดไธขึ้นใจหาข่าวของบ่ได้ แล มาตา อันว่าแม่
แห่งกู เป็นทุกข์ด้วยอันว่าแสวงหามาเลี้ยงชีวิตอนที่แห่งกู เพื่อให้เป็นไปก็เพื่อว่าความเสนาหาอีก
ยังกูอันเป็นลูกนี้ ชะแล มหาสัตว์เจ้าฮัมเพลิงไปหนาวา **อหิ** อันว่ากูผู้เป็นลูกเท่าควรไปค้าขายให้
ไดยังข่าวของเงินค่าสมบัติอันมาก อย่าให้แม่แห่งกูลำบากกว่าเช่นเฑิน”^{๔๓}

ผู้นำครอบครัวที่มีภาวะผู้นำเมื่อคนในครอบครัวมีความเดือดร้อนหรือกังวลใจในเรื่องที่
เกิดขึ้นจะต้องใช้สติปัญญาหาวิธีแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นซึ่งท้าวห้าวค่อหล่อทำหน้าที่ของความเป็นลูกได้
เป็นอย่างดีเป็นการแสดงให้เห็นว่าท้าวห้าวค่อหล่อมีความสามารถในการปกครองทุกระดับคือทั้ง
บ้านเมืองและครอบครัวด้านนางคันทาเหวปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดีของท้าวห้าวค่อหล่อ ดังแสดง

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายตาล ไวยบุตร, ปราชญ์ชาวบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัด
หนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๗๑.

^{๔๓} (๑/๘/๒/๓-๔)

ให้เห็นในตอนทีพระยาพรหมทัตไ้นางคันทาเทวีเข้าสามิของตน คือ ท้าวหัวค่อหล่อแต่นางคันทาเทวี
ไม่ยอมปฏิบัติตาม เพราะถือว่า ท้าวหัวค่อหล่อเป็นสามิตนแล้ว ดังความว่า

“**ภนเต** พ่อปิตดาทิดราช เจ้ากล่าวคำแข็งข้านี้ข้าก็บ่อาจจะกระทำตามได้แล **ยสฺมา** เหตุ

ใด **อหิ** อันว่าข้า ปพพาเชสิ ก็บ่อาจขับผัวแห่งข้าหนีเสียได้แล **จะ ปน** กริยาขับผัวอันเป็นที่เพ่ง
แห่งตน ใ้หนีเสียพลัดพรากจากเสียก็บ่เป็นบุราณจา ฮิตผู้หญิงในโลกแลเหตุตั้งนั้น ข้าก็บ่อาจ
จักขับตามพ่อพระยาได้แล”^{๔๔}

ในการครองชีวิตร่วมกันทั้งสามิและภรรยาต้องมีความซื่อสัตย์มั่นคงต่อกันรู้จักปล่อยวาง
อารมณ์อดทนต่อกันเอาอกเอาใจกันเห็นใจและอภัยใ้กันชีวิตคู่จึงจะประสบความสำเร็จได้ในการ
ครองชีวิตร่วมกันเมื่อสามิกลับจากการทำงานมาด้วยความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าหากได้รับการเอาใจ
ใส่จากภรรยาเช่นหาน้ำให้ดื่มหาอาหารใ้กินเป็นต้นสามิยอมจะเกิดความพอใจและทำให้หายเหนื่อย
ได้มีกำลังใจในการทำงานหาเลี้ยงชีพภรรยาที่เข้าใจปรัชญาการครองชีวิตนี้ยอมจะเป็นที่รักของสามิ
เช่นเดียวกันกับการทำหน้าที่ของนางคันทาเทวี^{๔๕}

หน้าที่ที่มีตรสหายพึงปฏิบัติต่อกันมีความเห็นใจกันรู้จักช่วยเหลือกันและใ้ให้อภัยกัน^{๔๖} ดัง
ตอนที่ลูกสาวพญานาค ๒ พี่น้องมาเล่นน้ำในเกาะแห่งนั้น เมื่อเห็นพิชพันธ์ที่ท้าวหัวค่อหล่อปลูกไว้ก็
เข้าไปทุบตีเล่นเพราะคิดว่าไม่มีเจ้าของ ท้าวหัวค่อหล่อจึงออกมาถามนางทั้งสอง นางนาคจึงตกใจ
กลัวและคิดว่าเป็นพระอินทร์หรือพระพรหม ท้าวหัวค่อหล่อจึงเล่าความจริงให้ฟัง นางจึงอำลากลับสู่
เมืองนาค และได้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้บิดาของนางฟังและขอข่าวของทรัพย์สินต่างๆ ไปใ้ท้าวหัวค่อ
หล่อ เมื่อนางนาคทั้งได้กลับไปยังเกาะนำเงินทองมาชดใช้ ด้วยความที่เป็นผู้มีท้าวค่อหล่อก็ไม่ติดใจ
เอาความ และประกอบด้วยเมตตาทั้งยังเอาผลหมากรากไม้ไ้แต่งใ้ไปกินอีกด้วยเป็นหน้าที่ที่มีตร
สหายพึงปฏิบัติต่อกัน^{๔๗}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท้าว
หัวค่อหล่อเป็นหลักปฏิบัติในการสร้างความสัมพันธ์ พึงปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ เช่นในการสร้าง
สัมพันธ์ของคนในครอบครัวเมื่อคนในครอบครัวมีความเดือดร้อนหรือกังวลใจในเรื่องที่เกิดขึ้น คน

^{๔๔}(๔/๔/๑-๒/๑-๔)

^{๔๕}สัมภาษณ์ นางบรรจง สองศรี, ราษฎรบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัด
หนองคาย, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๔๖}สัมภาษณ์ นายหนูไทย จักรชัย, ศึกษานิเทศก์, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัด
หนองคาย, วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๔๗}สัมภาษณ์ คุณพ่อชาน สุวรรณวงษ์, ไวยาวัจกรวัดราษฎร์ดารี, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี
จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

เป็นผู้นำต้องหาทางแก้ไข ส่วนสมาชิกในครอบครัวก็ต้องมีความซื่อสัตย์ อดทนมั่นคง และเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน จึงจะสามารถทำให้ครอบครัวอบอุ่น ไม่มีความขัดแย้งแตกแยก

๔.๕ อิทธิพลด้านการปกครอง

เว้นการปกครองเสียแล้วมนุษย์ก็ไม่อาจอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้เพราะสัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิต (คนและสัตว์) ทั้งหลายนั้นผู้ที่มีการล่ากว่าแข็งแรงกว่าก็มักจะเบียดเบียนรังแกผู้ที่อ่อนแอกว่าคนฉลาดก็มักจะเอาเปรียบคนที่โง่เขลาว่าดั่งนั้นเมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมจึงจำเป็นต้องมีกฎระเบียบข้อปฏิบัติหรือข้อตกลงร่วมกันทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันรักษาสีทธิประโยชน์ของตนรวมทั้งของหมู่คณะด้วยเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครองทางพระพุทธศาสนามีดังนี้

๔.๕.๑ หลักจักรวัตติวัตร

จักรวัตติวัตรคือข้อปฏิบัติในการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิหรือนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่มี๕อย่างดังนี้

- ๑) เคารพสักการะบูชาธรรม
- ๒) จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองชนภายใน (พระมเหสีพระราชโอรสและพระราชธิดา) กำลังพลเหล่ากษัตริย์ผู้ตามเสด็จพราหมณ์และคฤหบดีชาวนิคมและชาวชนบทสมณพราหมณ์และสัตว์ทั้งหลาย
- ๓) ระวังป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำความผิดภายในแว่นแคว้นหรือเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็หาทางแก้ไขให้เรียบร้อย
- ๔) พระราชทานทรัพย์แก่บุคคลผู้ยากไร้
- ๕) ไต่ถามปรึกษาปัญหาธรรมกับสมณพราหมณ์ผู้ไม่ประมาทและปฏิบัติตามคำแนะนำหรือคำสอนของท่านเหล่านั้น^{๔๘}

ความเคารพสักการะบูชาธรรมเป็นคุณสมบัติส่วนพระองค์ที่ทำให้ประชากรราษฎรมีความเคารพนับถือในคุณงามความดีพระราชทานทรัพย์แก่บุคคลผู้ยากไร้เป็นการได้บำบัตทุกข์บำรุงสุขแก่ประชากรราษฎรทำให้มีความมั่นใจว่าจะได้รับความปลอดภัยและได้รับความสุขสบายในการดำรงชีวิตส่วนการไต่ถามปรึกษาปัญหาธรรมกับสมณพราหมณ์ผู้ไม่ประมาทและปฏิบัติตามคำแนะนำหรือคำสอนของท่านเหล่านั้นเป็นการได้ส่งเสริมการบำบัตทุกข์บำรุงสุขให้ดียิ่งขึ้นคือทำให้ปฏิบัติพระราชกรณียกิจเหล่านี้ได้อย่างมีหลักการเพราะมีผู้มีความรู้ถวาคำแนะนำปรึกษา

๔.๕.๒ หลักสังคหัตถุ

สังคหัตถุคือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้อื่นกล่าวคือปฏิบัติต่อผู้อื่นซึ่งเป็นเหตุให้เขาเกิดความประทับใจในคุณงามความดีนั้นมี๔ประการคือ

^{๔๘}ที. ปา. (บาลี) ๑๑/๘๔/๖๒ - ๖๓.

๑. ทานการให้

๒. ปิยวาจากล่าวาจาเป็นที่รัก

๓. อรรถจริยาการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๔. สมานัตตตากการวางตนสม่ำเสมอ^{๔๙}

พระพุทธพจน์ที่กล่าวถึงความสำคัญของสังคหวัตถุธรรมว่า “ทานเปยยวัชชะอรรถจริยาในโลกนี้และสมานัตตตาในธรรมนั้นๆตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปได้ฉะนั้นถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ฉะนั้นบัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้ว่าสรรเสริญ^{๕๐}

ท้าวหัวค่อหล่อเป็นผู้ใฝ่ในการให้ทานได้ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลายแม้จะได้เป็นใหญ่ก็ไม่ทรงลืมพระองค์ทรงประพฤติพระองค์อย่างสม่ำเสมอจึงทำให้เป็นที่รักและเคารพของประชาราษฎร์

๔.๕.๓หลักสัปปริสธรรม

สัปปริสธรรมคือธรรมหรือข้อปฏิบัติของสัตบุรุษหรือคนดีมี๗ประการคือ

๑. ัมมัญญตารู้เหตุคือรู้สิ่งที่เป็นสาเหตุหรือปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย

๒. อัตถัญญตารู้ผลคือรู้ความสำเร็จแห่งสิ่งนั้นๆว่ามีความสัมพันธ์กับสิ่งที่

เป็นเหตุปัจจัยอย่างไร

๓. อัตตัญญตารู้ตนคือรู้ว่าตนมีฐานะและความสามารถอย่างไรแล้วก็ปฏิบัติ

ให้เหมาะสมกับฐานะและความสามารถของตน

๔. มัตตัญญตารู้ประมาณคือรู้ว่าทำอะไรจึงจะมีความเหมาะสมพอดี

๕. กาลัญญตารู้กาลคือรู้เวลาที่เหมาะสมในการทำสิ่งต่างๆ

๖. ปริสัณญตารู้ประชุมชนคือรู้ฐานะและความต้องการของสังคม

๗. บุคคลัญญตารู้จักเลือกคบคนคือรู้ว่าบุคคลนั้นมีลักษณะอุปนิสัยพื้นฐาน

ความรู้ทัศนคติและความต้องการอย่างไรแล้วก็ปฏิบัติให้เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ...^{๕๑}

ท้าวหัวค่อหล่อเป็นผู้นำที่มีสัปปริสธรรมย่อมมีความประพฤติเป็นที่ยอมรับของคนทั้งหลายทั้งมีความสามารถในการทำงานคือมีความยืดหยุ่นในการทำงานสามารถทำงานได้อย่างมี

^{๔๙}ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๙๕.

^{๕๐}อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

^{๕๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑ /๑๐.๑/(๔๖).

หลักการและมีความเหมาะสม เป็นนักปกครองที่มีศัพิตราชธรรมคือทรงเพี้ยทานช่วยเหลือประชาราษฎร์^{๕๒} การบำเพ็ญทานของท้าวหัวค่อหล่อ หรือเจ้าสุวรรณต่อมคำ ดังความว่า

“**ตโต สุวรรณา** ส่วนตัวว่าเจ้าสุวรรณต่อมคำเมื่อได้เป็นท้าวพระยาแล้วก็ขึ้นสู่ประสาทแล้วก็อยู่ด้วยความสุขสวัสดิ์ เจ้าจ่ายเข้าของสมบัติทั้งมวลให้เป็นทานยากคนขอทั้งหลายแลวัน ๖ แสนคำชู้อัน (วัน) ก็มีแล **อล** ในกาลนั้น เมื่อมหาสัตว์ได้เป็นพระยาแล้วชื่อว่าพระยาสุวณฺณต่อมคำ ว่าอันก็ปรากฏทั่วไปในชมพูทวีปทั้งมวลก็มีแล **มหาตโต** ส่วนมหาสัตว์เจ้าก็พริ้งเพ่งบุญกุศลใจว้ๆ ตราบต่อเท่าเขตอายุแห่งตนก็จตุตติ ก็ได้เกิดในเมืองฟ้าดุสิตาสวรรค์...”^{๕๓}

จากการศึกษาอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค่อหล่อที่มีต่อการปกครอง สรุปได้ว่าผู้ประพันธ์ได้นำหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับผู้ปกครองมาสอดแทรกผ่านตัวละครในวรรณกรรม อีกทั้งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ทำการปกครองคนทั่วไป หรือปกครองบ้านเมือง ควรยึดหลักและพิจารณาในข้อธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้สังคม บ้านเมืองก็จะร่มเย็น ผู้ถูกปกครองก็ไม่เดือดร้อน

๔.๖ อิทธิพลด้านหลักเศรษฐกิจและการครองชีพ

เศรษฐกิจมีความสำคัญมากในการดำรงชีพของมนุษย์เพราะเป็นเรื่องของการทำมาหากินเลี้ยงชีพหากเศรษฐกิจดีคนทั้งหลายไม่มีความเดือดร้อนและกังวลใจในการทำมาหากินการดำรงชีวิตในด้านอื่นๆก็จะสามารถเป็นไปได้ง่ายขึ้นแม้ปัญหาสำคัญในการพัฒนาประเทศของรัฐบาลทุกยุคสมัยก็คือปัญหาเศรษฐกิจนี้เองรัฐบาลที่ไม่สามารถบริหารประเทศได้ครบวาระต้องยุบสภาบ้างถูกปฏิวัติบ้างก็เพราะไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้นี้เองแม้ในทาง

พระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เหมือนกันเช่นตอนที่พระองค์เสด็จไปโปรดคนเลี้ยงโคพระองค์ทรงรอให้เขาตามหาโคจนพบเมื่อกลับมาแล้วก็ทรงให้พักเพื่อให้หายเหนื่อยและรับประทานอาหารจนอิ่มเสียก่อนแล้วจึงทรงแสดงธรรมโปรดเขาพระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจหรือการสร้างฐานะคือ “**ทิฏฐธัมมิกัตถะ**” ประโยชน์ในชีวิตปัจจุบัน” หรือเรียกว่า “**หัวใจเศรษฐกิจ**” มี๔อย่างคือ

- ๑) **อุฏฐานสัมปทา**มีความขยันหมั่นเพียร
- ๒) **อารักขสัมปทา**รู้จักอดออมเก็บหอมรอมริบ
- ๓) **กัลยาณมิตตตา**รู้จักเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน

^{๕๒} สัมภาษณ์พระครูวิริกจิตพิทักษ์, เจ้าคณะอำเภอรัตนวาปีจังหวัดหนองคาย, วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ.

๔) สมชีวิตเป็นอยู่ด้วยความพอดีไม่ฟุ่มเฟือยหรือตระหนี่จนเกินไป^{๕๔}

หลัก “ทฤษฎีธัมมิกัตถะ” ที่ปรากฏในเรื่องวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค่อหล่อที่มีความขยันคิดจะช่วยบำรุงมารดาให้มีฐานะสบายขึ้น ท้าวหัวค่อหล่อยังคิดที่จะบำรุงให้มารดาที่มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่านี้จึงคิดที่จะไปค้าขาย ดังความว่า

“อันว่ากุลพายพ้อ แลแม่แห่งกูก็เป็นชะหมาดไว้ชื่นใจ หาข้าวของบได้แล มาตาอันว่าแม่แห่งกูก็เป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์ด้วยอันแสวงหามาเลี้ยงชีวิตแห่งกูเพื่อให้เป็นไป ก็เพื่อว่าความเสนห์หารักยังกูกันเป็นลูกนี้ ชะแล มหาสัตว์เจ้ารำพึงไปหนว่า **อาหิ** อันว่ากูเป็นลูกท้าวควรไปค้า ให้ได้ข้าวของเงินค่าสมบัติอันมากมาให้แม่แห่งกู”^{๕๕}

ความเพียรที่ปรากฏในเรื่องท้าวหัวค่อหล่อเป็นความเพียรในหน้าที่ธุระของตนไม่ใช่ความเพียรในการปฏิบัติธรรมแต่เป็นการที่ท้าวหัวค่อหล่อได้ตั้งใจกระทำสิ่งต่างๆด้วยความตั้งใจจริงในการกิจไม่ทอดธุระทิ้งเพราะความท้อถอยในความยากลำบากที่เกิดขึ้น มีความเพียรพยายามในการต่อสู้ชีวิต ดังความว่า

“อันว่าแม่เป็นเจ้า จงไปขอกู้ค่านายบ้านมาปันขอ ๕ ฮ้อยคำ มาให้แก่ข้าเทิน **อถ** ในกาลเมื่อนั้น นางจันทราผู้เป็นแม่ **สุตวา** ได้ยินคำโพธิสัตว์เจ้าตนลูกกล่าวว่าให้แก่แม่ไปกู้ค่าแห่งท่านนายบ้านมาให้ดังนั้น**อาห** นางกล่าวว่าลูกแห่งตนเชิงว่าดังนี้ **อมมตาตา** ข้าแก่แม่เป็นเจ้า **อหิ** อันว่าข้าจักไปค้าตนได้แท้แล **มาตา** อันว่าแม่เป็นเจ้าอย่าจักได้ห้ามข้าเทิน”^{๕๖}

เห็นได้ว่า ท้าวหัวค่อหล่อเป็นผู้มีความเพียรพยายามเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ มีความเพียรในการต่อสู้ชีวิต ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ทั้งๆ ที่มีร่างกายพิการ ไม่มีตัว มีแต่หัว แต่ท้าวหัวค่อหล่อก็ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคนั้นๆ^{๕๗} ท้าวหัวค่อหล่อก็ให้แม่กู้เงินเพื่อเป็นทุนสำหรับค้าขาย และยังปลูกพืชผักบนเกาะล้า้ง เพื่อค้าขายแก่พ่อค้าสำเภาที่เดินทางผ่านไปมาและรู้จักเลือกคบคนดีเป็นเพื่อนหรือกัลยาณมิตร ได้แก่ลูกสาวพยานาค ๒ พี่น้องได้นำข้าวของทรัพย์สินต่างๆเงินทองมาขอใช้ไปให้ท้าวหัวค่อหล่อ

ดังนั้น จากการศึกษาอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค่อหล่อ ต่อด้านหลักเศรษฐกิจและการครองชีพพบว่าในเรื่องประโยชน์ปัจจุบันนี้มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันคือบุคคลต้องมีความขยันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตจึงจะเป็นอยู่ได้โดยความไม่ลำบากอาศัยความขยันเพียงอย่างเดียวก็

^{๕๔} อด. อด. (บาลี) ๒๓/๕๕/๒๓๗.

^{๕๕} พิชญา เฟ่งศรี, “การศึกษาแนวคิดเชิงจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค่อหล่อ”, หน้า ๑๒.

^{๕๖} (๔/๙/๑/๔)

^{๕๗} สัมภาษณ์ คุณแม่บรรจง สองศรี, ราษฎรบ้านตาลชุม, ตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๗.

อาจร้ายหรือมีฐานะที่ดีได้หากไม่รู้จักเก็บหอมรอมริบแม้คนมั่งมีสักก็อาจมีฐานะที่ยากจนได้ เช่นเดียวกันหากไม่รู้จักเลือกคบคนเช่นคบคนเล่นการพนันเขาก็จะชักชวนให้เล่นการพนันด้วยซึ่งจะเป็นสาเหตุให้เกิดการเสียทรัพย์พระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งสอนให้คนรู้จักสร้างฐานะเพียงอย่างเดียวแต่สอนให้รู้จักสร้างความสุขให้กับตนด้วยดังนั้นคำสอนที่สำคัญในหลักทฤษฎีนี้มีกัตถะนี้จึงได้แก่การรู้จักประมาณในการใช้จ่ายคือไม่ฟุ่มเฟือยหรือตระหนี่จนเกินไปเพราะจะทำให้ไม่ได้รับความสุขจากการที่มีทรัพย์นั้น

๔.๗ สรุปอิทธิพลของหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค้อหล่อที่มีต่อสังคมของชาวอีสาน

การศึกษาอิทธิพลของวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวค้อหล่อที่มีต่อบุคคลในการดำเนินชีวิต ซึ่งสังคมอีสานเชื่อว่าผู้ใดปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาตามหลักมงคลสูตร ถือว่าบุคคลผู้นั้นเป็นผู้ที่มีมงคล เช่นเมืความกตัญญูเลี้ยงดูบำรุงมารดา มีความเมตตารู้จักที่จะให้เสียสละแบ่งปัน และให้เกิดความเพียรพยายาม อดทนต่ออุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ

อิทธิพลของวรรณกรรมอีสานต่อจารีตประเพณี หรือฮีต-คอง ที่ถือว่าเป็นระเบียบปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวอีสานที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ใช้เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ทำให้เกิดความสงบสุขในระดับปัจเจกและในระดับสังคม ยังมีส่วนที่ทำให้ประชาชนรู้จักหน้าที่ในการดำเนินชีวิตในสังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ในการกำหนดวิถีชีวิตหรือแนวทางความเป็นอยู่ของชุมชนชาวอีสานมาตั้งแต่ยุคโบราณ เช่น คองของผู้เป็นภรรยาที่จะต้องยกย่องเทิดทูนสามี หรือคองของผู้นำที่จะต้องตั้งอยู่ในหลักทศพิธราชธรรม เช่น การที่มีวาจาสัตย์ และเป็นผู้บำเพ็ญทาน ยึดมั่นในจารีตประเพณี การทำบุญกุศล ฮีต-คองยังเป็นเสมือนธรรมนูญกฎระเบียบข้อบังคับในสังคมเป็นหลักปกครองบ้านเมือง

อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค้อหล่อที่มีต่อความเชื่อของสังคมชาวอีสาน มีหลักธรรมที่สอดแทรกเพื่อให้คนได้ประพฤติปฏิบัติ อยู่ ๒ ระดับ ได้แก่ หลักธรรมในระดับชาวบ้านหรือระดับโลกียะ ที่เกี่ยวข้องกับโลก มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในโลก ได้แก่ หลักศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป เวรกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกกับสวรรค์ คำสอนระดับโลกียะ เป็นรากฐานทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมในโลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อในพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ไปผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสิงเทวดา ก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาระดับชาวบ้านขึ้นในสังคมอีสาน

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค่อหล่อ เป็นหลักปฏิบัติในการสร้างความสัมพันธ์ พึ่งปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ เช่นในการสร้างสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เมื่อคนในครอบครัวมีความเดือดร้อนหรือกังวลใจในเรื่องที่เกิดขึ้น คนเป็นผู้นำต้องหาทางแก้ไข ส่วนสมาชิกในครอบครัวก็ต้องมีความซื่อสัตย์ อดทนมั่นคง และเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน จึงจะสามารถทำให้ครอบครัวอบอุ่น ไม่มีความขัดแย้งแตกแยก

อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวค่อหล่อที่มีต่อการปกครอง ผู้ประพันธ์ได้นำหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับผู้ปกครองมาสอดแทรกผ่านตัวละครในวรรณกรรม ก็เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าผู้ที่จะทำกรปกครองคนทั่วไป หรือปกครองบ้านเมือง ควรยึดหลักและพิจารณาในข้อธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ สังคม บ้านเมืองก็จะร่มเย็น ผู้ถูกปกครองก็ไม่เดือดร้อนส่วนวรรณกรรมอีสานมีอิทธิพลต่อด้านหลักเศรษฐกิจและการครองชีพพบว่าในเรื่องประโยชน์ปัจจุบันนี้มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันคือบุคคลต้องมีความขยันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตจึงจะเป็นอยู่ได้โดยความไม่ลำบากอาศัยความขยันเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจร่ำรวยหรือมีฐานะที่ดีได้หากไม่รู้จักเก็บหอมรอมริบแม้คนมั่งมีแล้วก็อาจมีฐานะที่ยากจนได้เช่นเดียวกันหากไม่รู้จักเลือกคบคนเช่นคบคนเล่นการพนันเขาก็จะชักชวนให้เล่นการพนันด้วยซึ่งจะเป็นสาเหตุให้เกิดการเสียทรัพย์พระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งสอนให้คนรู้จักสร้างฐานะเพียงอย่างเดียวแต่สอนให้รู้จักสร้างความสุขให้กับตนด้วยการรู้จักประมาณในการใช้จ่ายคือไม่ฟุ่มเฟือยหรือตระหนี่จนเกินไปเพราะจะทำให้ไม่ได้รับความสุขจากการที่มีทรัพย์นั้น